

POSUDEK VEDOUCÍ DIPLOMNÍ PRÁCE

Josef Řičář, Reprezentace zvířat a jejich lovu v českých cestopisech o subsaharské Africe konce 19. a začátku 20. století, FHS UK, AS, 2021, 102 s.

Předložená diplomní práce je vysoce kvalitním příspěvkem k dějinám moderních alteritních diskursů v českých zemích. Mohu bez nadsázky říct, že v mnoha ohledech převyšuje obvyklý standard závěrečných kvalifikačních prací, a to nejen na FHS UK. Především se zabývá zcela inovativním tématem, totiž reprezentacemi exotických zvířat, jejich lovu a indigenních obyvatel v českých cestopisech o subsaharské Africe (regionu tehdy asociovaném jako „pravá divočina“), které vznikly mezi 70. lety devatenáctého století s první světovou válkou. Práce přesvědčivě kombinuje koncept cestopisných reprezentací s přístupy *animal studies*, což je v kontextu českých humanitních věd stále poměrně neobvyklé (na poli literární vědy tuto disciplínu v poslední době reflektoval např. Jan Matonoha). Příznačná je v tomto ohledu diplomantova snaha o precizní a konsekventní nakládání s odborným pojmoslovím (srov. např. jeho úvahu o pojmu „zvíře“ a „člověk“ na str. 22).

Řičář sleduje reprezentace zvířat v kontextu postupující kolonizace a proměn mocenských vztahů v Africe a současně velmi nosně vstupuje do diskuse o specifických rysech českého kolonialismu. Ty totiž obnášely i nakládání se zvířaty a jinými africkými přírodninami a právě na příkladu lovu se jasně ukazuje zapojení českých cestovatelů do koloniálních ekonomických struktur a vykořisťování africké přírody a místních obyvatel. Netřeba zdůrazňovat, že cestopisná literatura byla v tomto pojetí platformou s širokým dopadem na individuální i kolektivní identity, na niž se vyjednávaly významy připisované nejen zvířatům, ale i člověku a přírodě obecně.

Kromě reflexe teoretických východisek se analýza zakládá na velmi solidní empirické rešerši. Řičář pracuje s rozsáhlým korpusem žánrově nesourodých pramenů; jen cestopisy Emila Holuba představují přes tisíc stran hutného a poměrně nesnadného textu, předmětem rozboru se však staly také cestopisy Čeňka Paclta, Enriqua Stanko Vráze, Viléma Němce či Bedřicha Machulky a populárně naučnými texty Josefa Kořenského. Neméně rozsáhlý je také soubor sekundární literatury (recentní a převážně zahraniční), na niž diplomant odkazuje. Rovněž struktura výkladu je dobře promyšlená. V úvodní části se Řičář úspěšně vyrovnává s komplexními vztahy mezi reprezentacemi a jejich významy, diskursy a utvářením sociální reality v prostředí kolonií i mimo ně. Druhá kapitola je příkladem zdařilé kontextualizace – popisuje vliv poosvícenské vědecké klasifikace na průzkum a apropiaci africké divočiny stejně jako strukturální proměny spojené s kolonizací a „modernizací“ Afriky, které ovlivnily i cestování a imaginativní geografii tohoto regionu. Výklad ve třetí kapitole vede k otázce, zda se kromě převažujícího biologického klasifikujícího diskursu (ten je mimochodem představen velmi přesvědčivě) a alternativních reprezentačních postupů (diplomant zmiňuje nacionální, genderovou a industriální metaforiku) objevovaly např. i romantizace či estetizace přírody. Jako součást přírody bylo popisováno i indigenní obyvatelstvo, jemuž je věnována zvláštní kapitola; Machulka například načrtává analogie mezi jejich životem a životem divokých zvířat.

Samotného lovu, během něhož se nejméně vytvářel hierarchický vztah mezi člověkem a zvířetem, se týkají dvě poslední kapitoly. Diplomant sleduje několik „režimů lovu“ popisovaných v cestopisech – lov a odchyt pro přírodovědné sbírky, lov za účelem hubení škůdců (nejčastěji predátorů pronikajících do lidského prostoru, které vzhledem k „bezmoci“ a „neschopnosti“ místních často zlikviduje až „bílý lovec“) a lov pro obstarávání potravy. Posledním režimem je lov jako sport, s nímž se setkáváme až na konci sledovaného období a je mu věnována pozornost v páté kapitole. Počátek nového století byl významný i z hlediska zvýšení legislativní kontroly africké přírody nově klasifikující zvěř a chránící zvířecí populace před vyhubením, a to včetně zákonodárství limitujícího indigenní formy lovu. V této situaci se začal prosazovat model lovu jako sportu. Z česky píšících cestovatelů Němec a Machulka přišli s novým pohledem na lov škůdců, přičemž odkazovali na destrukci části africké divočiny a pokles stavů zvěře. V jejich cestopisech se v této souvislosti objevují i představy o etice profesionálního lovce a o civilizační nadřazenosti evropského způsobu lovu.

Diplomní práce má velmi slušnou jazykovou úroveň, obsahuje jen minimum překlepů a jazykových chyb. Je pojmově ucelená a precizní – výjimku z pravidla představuje souvětí na str. 17: „K obecné charakteristice Afriky byla využívána i další zájmena, jejichž cílem bylo zdůraznit necivilizovanost či nepříjemnost této části světa.“ (zde se patrně mělo jednat o „přídavná jména“ nikoliv o „zájmena“).

Konečně velkou předností práce je, že vede k dalším otázkám. Při četbě mě jich napadlo hned několik, některé tedy předkládám jako inspiraci pro obhajobu. Bylo by možné více promyslet dynamiku reprezentací vzhledem k chronologické posloupnosti, v níž cestopisy vznikaly? Diplomant to částečně činí již v rámci druhé kapitoly, kdy ukazuje vliv postupující kolonizace na textech Paclta a Machulky, ještě výrazněji je vývoj patrný v páté kapitole věnované cestopisům vydaným po roce 1900. Lze však pozorovat dynamiku i v korpusu starších pramenů, tedy cestopisů od Paclta, Holuba či Vráze? Nebo napříč celým spektrem analyzovaných cestopisů? Jsou mezi nimi intertextové vazby? Obecně by bylo vhodné se zastavit u rozdílů a významových posunů mezi cestopisy, nikoliv upozorňovat pouze na jejich společné znaky.

Řičář dále zdůrazňuje zapojení českých zemí a českých cestovatelů do procesu kolonizace, vyhýbá se však otázce, čím byly české cestopisy specifické v porovnání s cestopisy produkovánými příslušníky velkých koloniálních mocností. Tato otázka je ovšem na místě a i když ji patrně nebude možné lépe zodpovědět v rámci obhajoby, mohla by být inspirací pro další výzkum.

Zajímavý je poznatek, že v souvislosti s reprezentacemi zvířat a lovu měli čeští cestovatelé mnohem blíže ke klasickému koloniálnímu přístupu než k pojetí mimo koloniální dichotomie, které Lemmen nazývá tzv. třetí kategorií. Zájem o Afriku tedy souvisel spíše s performancí příslušnosti k civilizované Evropě než váháním ohledně identity „malého národa“ a jeho vztahu k evropskému koloniálnímu projektu. Otázkou ovšem je, zda přístup cestovatelů nesouvisel s tím, že vědění o přírodě, a specificky o zvířatech, bylo více než jiná témata zakotveno v celoevropsky sdílené poosvícenské biologii, nebo že lov zvířat představoval velmi specifickou koloniální praxi, která smazávala rozdíly mezi evropskými lovci různých národností.

Dalším podmětem do diskuse je, do jaké míry se při reprezentacích zvířat v cestopisech uplatnily strategie zastírání podobností mezi lidským a mimolidským životem, o nichž psal v českém prostředí Jan Matonoha. Jak byla v cestopisech utvářena a naturalizována binarita člověk – zvíře? V návaznosti na výzkumy Clare Palmer mne také napadlo, zda lze v cestopisech pozorovat, jak diskurs o zvířatech ovlivňuje lidské sebepojímání (tedy nejen že jsou zvířata objektem lidského vědění, což je jistě také významné). Bylo by třeba možné více rozvinout, jaké typy maskulinity se utvářely v souvislosti s reprezentacemi lovu?

Konečně diplomant jen okrajově zmiňuje vizuální reprezentace ulovené zvěře (viz jeho rozbor ilustrací a fotografií na str. 89 a 90), což je skvělé téma, které by si jistě zasloužilo pozornost i do budoucna.

Vzhledem k výše řečenému jednoznačně **doporučuji** práci k obhajobě a navrhuji hodnocení **výborně** („jedna“) s tím, že její část by beze sporu zasloužila publikovat jako odborná studie nebo po určitém přepracování jako kratší monografie. Velmi mne těší, že se Josef Řičář rozhodl na svůj výzkum navázat v rámci doktorského studia.

V Berlíně 31. 7. 2021

Lucie Storchová